

Lezing 8: “Door ootmoedigheid achte de een den ander uitnemender dan zichzelf”

Luisteren naar medechristenen

De achtste lezing heeft als titel “Door ootmoedigheid achte de een den ander uitnemender dan zichzelf” (Fil. 2:3) en gaat over het luisteren naar medechristenen. Als westerse christenen zijn we niet alleen in de wereld; er zijn ook miljoenen christenen in andere culturen. Wij willen nadenken of, en zo ja, hoe wij van hen kunnen leren. Het gaat daarbij om de manier waarop zij in het leven staan en hoe zij hun christen-zijn beleven. Daarnaast willen we ook kijken naar het eigene van de gereformeerde traditie ten opzichte van het christendom in andere culturen.

Voor deze lezing hebben we ir. J.M. ten Brinke uitgenodigd, hij zal op 7 april 2022 *Deo Volente* zijn lezing voor ons uitspreken.

Aan de *lector* zijn de volgende vragen gesteld:

1. Hoe moeten we ons verhouden tot medechristenen wereldwijd?
2. Wat kunnen wij als reformatorische christenen leren van christenen in andere culturen?
3. Wat is de waarde van onze gereformeerde traditie ten opzichte van de tradities van christenen in andere culturen?

In het voorbereidingsartikel behandelt Niels het begrip katholiciteit en onderzoekt hij wat de katholiciteit van de kerk betekent voor het luisteren naar medechristenen.

Ik geloof de heilige katholieke kerk...

*“Ik geloof in de heilige, algemene christelijke kerk.”
Wie komt deze zin niet bekend voor? Een geloofsregel uit de Apostolische Geloofsbelijdenis. Oorspronkelijk is de geloofsregel echter niet geformuleerd zoals hierboven opgeschreven. Historisch en inhoudelijk is het beter om uit te spreken: “Ik geloof de heilige katholieke kerk” (Van Vlastuin, 2017). Het daarvan afgeleide woord katholiciteit is een essentiële eigenschap van de kerk. De katholiciteit van de kerk behoort tot de kern van het christelijke geloof, naast onder andere het verlossingswerk van Christus en de werking van de Heilige Geest. Maar wat belijden we precies met de katholiciteit van de kerk? Wat houdt deze geloofsregel concreet in als we willen luisteren naar medechristenen wereldwijd? Voordat we deze vragen kunnen beantwoorden is enige historische context nodig. We zullen beginnen bij enkele kerkvaders en eindigen bij Calvijn. Na Calvijn zijn er nog talrijke andere theologen geweest die ook over de katholiciteit van de kerk geschreven hebben zoals Bavinck en Berkenhouwer (Van Vlastuin, 2017). Het is echter niet mijn bedoeling om een compleet historisch overzicht te geven, maar ik hoop de wortels en verscheidene transformaties van katholiciteit te duiden. Het artikel zal vervolgens eindigen met enkele vertaalslagen naar onze huidige tijd.*

Tekst: Niels van Damme

Katholiek is een begrip dat binnen onze gereformeerde traditie niet de meest positieve connotatie heeft. Veel gedachten zullen uitgaan naar de Rooms-Katholieke kerk. Daarom is het woord katholiek in de Heidelbergse Catechismus vervangen door de twee woorden ‘algemene christelijke’. Dit werd gedaan na de Reformatie ter onderscheiding van de roomsen, die katholiek als hun eigenaam claimden. Katholiek is echter niet een begrip dat behoort tot een bepaalde denominatie. Het

is een woord dat direct verbonden is met Gods wereldwijde kerk. Dit wordt het meest duidelijk door terug te gaan naar de oorsprong van het begrip katholiek.

Het gebruik van het bijvoeglijk naamwoord katholiek als karakterisering van de christelijke kerk gaat terug op de eerste eeuwen van de kerkgeschiedenis. Het Griekse begrip *καθολικός* is een samenstelling van *κατα* en *το ὅλον*. Het eerste woord betekent zoveel als ‘vanaF’ in een beweging van boven naar beneden, terwijl het laatste woord ziet op het geheel (Van Vlastuin, 2017). De samenstelling van deze beide woorden duidt dan op een organische samenhang in tegenstelling tot een geheel dat uit losse onderdelen bestaat. Om duidelijk te hebben op welke manier dit begrip gebruikt werd in de Vroege Kerk zullen we kort omschrijven hoe de vroege kerkvaders Ignatius (ca. 35-107 n. Chr.), Cyprianus (ca. 205-258 n. Chr.) en Augustinus (354-430 n. Chr.) dit woord in verband brengen met de kerk. Deze kerkvaders zijn gekozen vanwege hun geschriften over dit onderwerp en vanwege hun vertegenwoordiging uit verschillende eeuwen.

Ignatius van Antiochië, een van de vroegste kerkvaders, gebruikt het begrip katholiciteit om het pure christendom aan te duiden. Het is van belang om op te merken dat het kerk-zijn en de katholiciteit van de kerk vanaf het begin in het kader van de ketterij staan. Daarnaast ziet Ignatius de katholieke, zichtbare kerk als een organisch en heilig wereldwijd lichaam van Christus dat niet binnen nationale grenzen opgesloten kan worden (Van Vlastuin, 2017). Dit komt overeen met de oorspronkelijke betekenis

van het begrip. De katholiciteit van de kerk is gefundeerd in de katholiciteit of eenheid van Christus.

Cyprianus van Carthago gebruikt het begrip, meer nog dan Ignatius, als aanduiding voor de zichtbare kerk die de volle waarheid en de rijkdom van de christelijke leer bevat. De katholieke kerk is dus volgens Cyprianus de kerk die de ware leer bevat. Daarnaast zijn de lidmaten van deze katholieke kerk vreemdelingen op aarde. Ze zijn gericht op het Hoofd van de katholieke kerk in plaats van op het aardse. Katholiciteit wordt door Cyprianus meer in verband gebracht met de inhoud van het christelijke geloof, dan met de reikwijdte van het christelijke geloof.

Bij Augustinus is de ontwikkeling van zijn inzichten betreffende katholiciteit gebaseerd op zijn confrontatie met het donatisme (Van Vlastuin, 2017). Deze tegenbeweging ontstaat na een conflict over de aanstelling van een bisschop. De donatisten onder leiding van de door hen aangestelde tegenbisschop Donatus, voelen zich het uitverkoren volk van God. Ze leggen daarom veel nadruk op het vreemdelingschap als afzondering van de rest van de wereld. De donatisten zien de kerk als contrastgemeenschap, waarbij het onderscheid tussen kerk en wereld wordt benadrukt. Augustinus heeft meer de eenheid van de mensheid op het oog. Hij vindt dat zowel kerk als wereld onder Gods regering vallen. Dit komen we ook tegen in zijn werk *De Civitate Dei*. Bovendien vindt hij het onverteerbaar dat een klein gedeelte van Gods wereldwijde kerk pretendeert de waarheid in pacht te hebben. Ten slotte is hij van mening dat de heiligheid van de kerk voorafgaat aan de heiligheid van de leden. Daarom accepteert hij zondaren in de kerk, in tegenstelling tot de donatisten.

Augustinus' nadruk op eenheid en katholiciteit van de kerk ligt in lijn met Ignatius en Cyprianus. Meer nog dan Ignatius en Cyprianus onderstreept hij het belang van de inwoning van de Heilige Geest in de katholieke kerk. De kerk is een levende, geestelijke realiteit. In tegenstelling tot Cyprianus en Ignatius relativeert Augustinus het bisschopambt en meent hij dat Christus samen met zondaren in Zijn kerk samenwoont.

We zien dus dat in de Vroege Kerk het begrip katholiciteit op verschillende manieren wordt gebruikt. Augustinus verstaat katholiek als universeel, terwijl Ignatius en vooral Cyprianus meer de orthodoxie en de volheid in Christus bedoelen (Van Vlastuin, 2017). Katholiciteit gaat dus over zowel de vraag: "Wie behoren er tot de katholieke kerk?" als over de vraag: "Wat is de katholieke kerk?". Een aspect dat echter telkens naar voren komt is de verbondenheid van het begrip katholiciteit met eenheid. Zoals er één Geest is en één geloof, één doop, één Zaligmaker, zo is er ook één zichtbare kerk. De eenheid van de kerk gaat terug op de ene Christus, omdat de katholieke kerk het lichaam van Christus is. Of zoals Paulus zegt in 1 Korinthe 12 vers 12: "Want gelijk het lichaam een is, en vele leden heeft, (...) alsoo ook Christus." Zoals Christus niet gescheurd kan worden, zo kan ook Zijn lichaam niet gescheurd worden.

Als we doorgaan naar de reformatie zien we dat ook Calvijn ijvert voor de eenheid van de zichtbare kerk als uitdrukking van de eenheid van Christus' lichaam. Toch zijn er ook andere ontwikkelingen. Doordat Calvijn niet zo expliciet voortbouwt op het katholiciteitsbegrip van de Vroege Kerk, lijkt het dat hij in de verlegenheid is gebracht vanwege de kerkelijke verdeeldheid in zijn tijd. Daarnaast is hij veel terughoudender in

het gebruik van het woord katholiek, vanwege de rooms-katholieke kerk die het woord als eigenaam gaat gebruiken (Van Vlastuin, 2017). Calvijn geeft invulling aan katholiciteit door de geestelijke eenheid in Christus te benadrukken. Het concept van de onzichtbare kerk en de geestelijke eenheid geeft ruimte om de eenheid te verdedigen, terwijl Calvijn wel breekt met de rooms-katholieken: het merendeel van de zichtbare kerk. Samenvattend stelt Calvijn dat waar het Woord is, de kerk is (Boersma, 2021). Hoewel de Vroege Kerk zich voornamelijk op de zichtbare kerk richt, wordt de kerk vanaf de reformatie gedefinieerd als zichtbaar én onzichtbaar (Kersten, 1946).

Wat zegt het ons?

Maar wat heeft de katholieke kerk ons persoonlijk te zeggen? Hoe verhouden wij ons tot de katholieke kerk? Een eerste gevaar binnen het protestantisme is het uit het beeld raken van de Vroege Kerk. Zowel door het vermijden van het woord katholiek als de fundatie op de Bijbel en de drie formulieren van Enigheid, kan het lijken alsof er geen kerk was vóór de Reformatie. We moeten echter niet vergeten dat ook wij onderdeel zijn van de katholieke kerk, zoals deze in de Vroege Kerk is gevormd en gekarakteriseerd. Er is meer dan de reformatorische gezindte en de Rooms-Katholieke kerk. Door terug te gaan naar het begin kunnen gemeenschappelijke gronden gezocht worden met Oosters Orthodoxen, Russisch Orthodoxen, de Armeense of Koptische kerk of Aziatische christenen. Zij kennen namelijk niet onze problemen met de Rooms-Katholieken. Zij hebben niet de Reformatie en de Nadere Reformatie in hun kerkgeschiedenis staan. Het weer actief gebruiken van het woord katholiek en het bezinnen op de inhoud van dit begrip kunnen middelen zijn om ons weer meer te verbinden met de Vroege Kerk.

Daarnaast kan het ons helpen in het begrijpen van christenen wereldwijd en relateert het onze positie als westerse, reformatorische christenen.

Ten tweede is er een solide en continue relatie tussen de katholiciteit en de eenheid van de zichtbare kerk. De katholieke kerk is één in Christus, evenals Christus' lichaam niet gedeeld kan worden. We zagen dat Calvijn deze notie alleen nog impliciet noemt, omdat er in zijn tijd geen sprake meer is van eenheid in de zichtbare kerk. Hij probeert het probleem op te lossen door zich te richten op de geestelijke eenheid van Gods kerk. Daarnaast verlegt hij de focus van de zichtbare naar de onzichtbare kerk. Het zou zo kunnen lijken dat het probleem van de eenheid van de kerk op deze manier is opgelost. We moeten ons echter wel realiseren dat katholiciteit juist over de eenheid van de zichtbare kerk gaat. Daarom komt de gebrokenheid binnen de zichtbare kerk de katholiciteit van de kerk niet ten goede. Sterker nog, moeten we niet concluderen dat we de zichtbare kerk als lichaam van Christus kwijt zijn? Als we dit werkelijk gaan zien, zullen we niet meer tevreden zijn met onze denominatie. We zullen last krijgen van de breuken binnen de zichtbare kerk die de katholiciteit van de kerk afzwakken. De open en nederige houding die hieruit voortvloeit kan van wezenlijk belang zijn in het gesprek met medechristenen.

Ten derde hebben we gezien dat katholiciteit als eigenschap van de kerk ook verwijst naar de volheid van Christus die binnen de katholieke kerk naar voren komt. In het Evangelie zijn meer schatten dan de kerk zich ooit heeft kunnen toe-eigenen. Elke cultuur en context brengen opnieuw de potenties van het christelijk geloof aan het licht. In die zin hoeven we ons nooit verlegen te voelen met het christelijke geloof. Alhoewel er breuken

zijn geslagen en de zichtbare kerk niet meer een eenheid is, laat katholiciteit ook hoop zien en wijst het op de rijkdom van het christelijke geloof. Christus is het middelpunt en Hij zelf zal ook zorgen voor Zijn lichaam: de kerk. Het herstel van Zijn lichaam is geen mensenwerk, maar het is Christus zelf die zowel de diepte als de breedte van Zijn kerk bewaart. Het beste wat de kerk voor de kerk kan doen is zich dus concentreren op het Hoofd van de kerk. Ondertussen is een katholieke oriëntatie en een luisterend oor naar medechristenen van belang.

Ten slotte wil ik meegeven wat Tomáš Halík, een Rooms-Katholieke priester, een medechristen, verwoordde over zijn fysieke reizen naar verre culturen: “Reizen naar verre culturen zag ik als pelgrimsreizen, als een onderdeel van mijn geestelijke groei. Dat veronderstelt een aantal zaken: je bent bereid de geijkte paden te verlaten, je hebt de moed je open te stellen voor het onbekende, de nederigheid om een vreemde te worden die op anderen is aangewezen en je ziet niet op tegen allerlei andere onvoorziene omstandigheden” (2020, p. 300). Het luisteren naar medechristenen met een katholieke houding zal zorgen voor een ontdekkingsreis waarin je je soms moet openstellen voor het onbekende, maar zult zien dat Christus’ kerk bestaat!

Literatuur:

- Boersma, A. (2021) *Tegendraads gereformeerd*, Uitgever: Kokboekencentrum, Utrecht.
- Halík, T. (2020) *In het geheim geloven*, Uitgever: Kokboekencentrum, Utrecht.
- Kersten, G.H. (1946) *De Heidelbergse Catechismus*, Uitgever: De Banier, Utrecht.
- Van Vlastuin, W. (2017) *Katholiek vandaag*. Uitgever: De Banier, Apeldoorn.